

Pojam i definicije kulture

Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Mostaru pokrenut je u ljetnom semestru akademske godine 2005./2006. poslijediplomski studij pod nazivom „Jezici i kulture u kontaktu“. Budući da se riječ kultura iznimno često rabi, i to u mnogim značenjima, zasigurno je od velike koristi imati na jednome mjestu etimološko tumačenje toga pojma te što veći broj njegovih definicija. Primjerice, Poljakinja Antonjina Kloskowska navodi da su Kreber i Klakhon analizirali 168 definicija kulture.¹

1. Etimološko značenje riječi kultura

Kao i u drugim jezicima (engl. *culture*, njem. *die Kultur*, fr. *culture*, tal. *cultura*), riječ kultura u hrvatski je došla iz latinskoga jezika, i to od imenice *cultura, ae, f*. Ta pak imenica vuče korijene od latinskoga glagola *colo, colere, colui, cultum*, što znači: njivu ili nešto drugo obrađivati, gojiti.² Prema tome, kultura u klasičnome latinskom jeziku znači: obdjelavanje, sađenje, gojenje, njegovanje, poljodjelstvo, gospodarstvo, gojenje, obrazovanje, čudoredna obrazovanost, štovanje, poštovanje, traženje milosti u uzmožnika, umiljavanje, dodvoravanje.³ Tomislav Ladan jasno pravi razliku između kulture i civilizacije: „Kultura je dublji, unutrašnji društveni obrazac, zasada i sustav, dok je civilizacija njegova vanjska očitovanost, osobito: sredstva kojima osigurava tvarne uvjete svojega opstanka (tehnika, pismo i sl.).“⁴

2. Definiranje kulture

Herder je u već u 18. stoljeću u predgovoru svoje knjige *Misli za filozofiju povijesti* naglasio da nema ništa neodređenije od riječi kultura.⁵ Zato postoje brojne definicije. Prvu definiciju kulture iznio je Pufender

1 A. KLOSKOVSKA, *Sociologija kulture*, Krug 99, Sarajevo, 2003., str. 13.

2 M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, HSDZV, Zagreb, 1900., reprint iz 1980., str. 203.

3 T. LADAN, *Riječi*, ABCN, Zagreb, 2000., str. 495- 496.

4 *Isto*, str. 494.

5 A. KLOSKOVSKA, *n. dj.*, str. 9.

u svojem djelu *De iure naturae et gentium* čak 1688. godine. On ju definira kao „universum vitae humanae cultum“⁶. Jedna od starijih definicija jest ona E. Taylora u djelu *Primitivna kultura* iz 1871. godine: „Kultura i civilizacija su složena cjelina, koja obuhvaća znanje, nauku, vjerovanja, umjetnost, pravo, moral, običaje i sav druga umijeća i navike koje je stekao čovjek kao član društvene zajednice.“⁷

U Anićevu rječniku čitamo da je kultura „1. ukupnost duhovne, moralne, društvene i proizvodne djelatnosti društva (Mikenska kultura) 2. tip ili opseg duhovnoga razvitka pojedinca u zajednici s potrebnim odlikama razvitka u odnosu prema odlikama u odnosu prema drugome (opća kultura) 3. uzgoj, obrada i obrađivanje biljke na predviđenoj površini (kultura jabuke) 4. mikroorganizmi nasadeni za potrebe istraživanja (nasaditi kulturu); materijalna kultura, kultura sadržana u predmetima bez pisanih dokumenata koja svjedoči o nekom vremenu“⁸.

U *Rječniku hrvatskoga jezika* koji su objavili Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i Školska knjiga za ovaj se pojam također navodi četiri značenja: „1. povijesno stvaralaštvo naroda koje obuhvaća način života i rada, običaje, religiju, materijalna dobra te jezik i znanstveno, filozofsko i umjetničko blago: *nacionalna kultura, helenska kultura, europska kultura, kineska kultura, hrvatska kultura*, 2. odgoj i obrazovanje: *opća kultura, osobna kultura*, 3. biol: uzgoj bakterija i mikroorganizama u posebno održavanim prilikama, 4. agr: biljke uzgajane uz pomoć agrotehničkih mjera, usjev ili nasad jedne vrste ili odlike bilja.“⁹

Bratoljub Klaić u svome *Rječniku stranih riječi* pod pojmom kultura donosi sljedeće: „1. u širokom smislu sve što je stvorilo ljudsko društvo i što postoji pod tjelesnom i umnom radu ljudi, za razliku od prirodnih pojava; materijalan kultura – skup sredstava za proizvodnju i drugih materijalnih vrijednosti društva na svakom historijskom stupnju; duhovna kultura – skup rezultata društva u nauci, umjetnosti, u organizaciji društvenoga i državnoga života; u običajima i moralu u svakoj

6 *Isto*, str. 10.

7 *Isto*, str. 12.

8 V. ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, II. izdanje, NL, Zagreb, 1994., str. 406.

9 *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 518.

historijskoj epohi u klasnom društvu kultura ima klasni karakter (robovlasnička kultura, feudalna kultura, buržoazijska kultura; nacionalna kultura – historijske tradicije, moral i običaji, jezik, književnost i umjetnost svakog naroda; 2. stupanj savršenstva postignut u vladanju ovom ili onom granom znanja ili djelovanja (kultura rada, kultura govora, fiskultura i tome slično).¹⁰

U *Filozofskome rječniku* Matice hrvatske, koji je priredio Vladimir Filipović, pod rečenim pojmom piše sljedeće: „Kultura (lat: cultura = ratarstvo, colere = gajiti, oplemenjivati), u najširem smislu: preradba i usavršavanje nečega, neke građe, nekoga materijala za određenu svrhu. U tom se smislu i govori npr. o kulturi tla, kulturi bilja (agrikulturi) i sl. I u tom smislu već ta riječ znači zapravo oplemenjivanje. U užem smislu kultura znači ostvarivanje humanih vrednota u čovjeku i njegovim djelima koja, za razliku od djela civilizacije (koja nazivaju i materijalnom kulturom!), nose svoje vrednote same u sebi. Ona znači u isti mah i akt, stvaralački proces i ono što je tim procesom stvoreno. To bi bili npr. moralni čini, umjetničko stvaralaštvo, ali i ostvarena djela, za razliku od tvorevina tehnike koja služe svrhama izvan sebe. No i kulturne tvorevine (kulturna dobra!) mogu se nasljedovati i prenositi samo svojom izvanjštinom, bez unutrašnjih vrednota koje se temeljne za ostvarivanje kulturnih dobara. Ova izvanjština kulture tvori zajedno s tehnikom ono što nazivamo civilizacijom. Kultura pojedinca i čitavih zajednica teži svagda jedinstvu, pa se različita kulturna (vrijednosna) područja povezuju u raznolika jedinstva, jer kultura ne podnosi protivrječnosti. No kultura je pojam koji se ne uzima samo kao antiteza civilizaciji, nego i kao antiteza pojmu prirode. Pod prirodom se kod čovjeka razumijevaju njegove urođene osobine, a pod kulturom njegova ličnost. To doduše nisu odijeljena područja njegove osobnosti, ali se ipak mogu i moraju diferencirati iako su u zbilji neodvojivo spojena i međusobno prožeta. Kulturom se uzbičuje, postaje zbiljom ideja čovječnosti, ideja humaniteta.“¹¹

U *Općoj enciklopediji* kultura se definira kao „ukupnost predmetnih i duhovnih dobara što ih je stvorio čovjek u svojoj društveno-povijesnoj

10 B. KLAIĆ, *Rječnik stranih riječi*, NZMH, Zagreb, 2001., str. 765-766.

11 *Filozofski rječnik*, II. izdanje, NZMH, Zagreb, 1984., str. 183.

praksi“, tj. „sustav vrijednosnih tvorbi koje oblikuju nadanimalnu razinu čovjekova života“. ¹² Kultura je pojam za oznaku mentaliteta, načina standardnoga ponašanja, tip ustaljenih međuljudskih odnosa. ¹³

U *Hrvatskome općem leksikonu* pod pojmom kultura podrazumijeva se: „1. Skladna sinteza čovjekova povijesnog stvaralaštva u nekom društvu koja obuhvaća njegovo znanstveno, filozofsko, književno i umjetničko umijeće, osjetilnost i iskustvo. 2. Ukupnost razvoja pojedinaca ili skupina, usavršavanje, produhovljenije njihova bića, uma, osjeta, interesa, običaja i ukusa; svojstvo onoga tko je kulturan. 3. Rezultat procesa čovjekova usavršavanja na određenom području: književna kultura, glazbena kultura, likovna kultura i dr. 4. Ukupnost tvorbi ili pojava u materijalnom i duhovnom životu jednoga naroda, u odnosu prema različitim fazama razvojnoga procesa (nacionalna kultura). 5. BIOL. Rast, uzgoj bakterija, različitih mikroorganizama, stanica i tkiva u posebno održavanim uvjetima (inkubator). 6. AGR. Biljke uzgojene uz pomoć agrotehničkih mjera.“ ¹⁴

U *Filozofijskome rječniku* Aloisa Haldera kultura se shvaća kao: „Oblik života nekog naroda (neke narodne skupine, zajednice naroda i slično) koji se povijesno oblikuje (koji je isto tako i prolazan), onako kako se taj oblik predmetno očituje u djelima i institucijama religije, umjetnosti, politike, gospodarstva, itd.“ ¹⁵ Halder posebno naglašava da se u njemačkome govornom prostoru jasno razlučuje kultura od civilizacije. Za Nijemce civilizacija označava „cjelokupnost svršeno-racionalnih, tehničko-organizacijskih ustanova koje služe ovladavanju egzistencijom“ ¹⁶. Pod pojmom kultura autor spominje i zadaće i poteškoće interkulturalnoga dijaloga koje proizlaze, prvo, iz različitih oblika mišljenja, različitih temeljnih životnih stavova, različitih razumijevanja svijeta te, drugo, iz isprepletenosti različitih kultura. Te zadaće i poteškoće očituju se u

12 *Opća enciklopedija*, JLZ, Zagreb, 1978., str. 678.

13 *N. mj.*

14 *Hrvatski opći leksikon*, LZMK, Zagreb, 1996., str. 615.

15 A. HALDER, *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić doo, Zagreb, 2002., str., 190-191.

16 *N. mj.*

problemima: očuvanja identiteta, obrane eurocentrističkih, anglocentrističkih i inih zahtjeva te prevodivosti smisla života i svijeta.¹⁷

Njemački kardinal Walter Kasper pravi jasnu razliku između naravi, kulture i milosti. Narav je ono što postoji na osnovi čovjekova nastajanja, podrijetla i rođenja (*natura*) i što se može razviti i postati na njegovim urođenim snagama. A kultura je „ono što čovjek iz njemu dane naravi može učiniti svojim tjelesnim, tehničkim, umjetničkim i duhovnim radom i ono što je iz toga učinio dobrom kao i lošem“. Zato je kultura „konkretni od čovjeka oblikovani, povijesno preneseni životni svijet što se stalno mijenja. A milost je Božji dar, zato se ona ne može proizvesti ni znanstvenim, tehničkim i političkim ni etičkim ili asketskim djelovanjem“.¹⁸

Sociolog Ralph Linton definira kulturu jednoga društva kao „način života njegovih pripadnika: zbirka ideja i navika koje oni uče, dijele i prenose iz pokoljenja na pokoljenje“¹⁹.

Drugi vatikanski sabor naglašava da kultura „označuje sve ono čime čovjek izgrađuje i razvija mnogostruke svoje duševne i tjelesne darove te nastoji da spoznajom i radom sebi podvrgne svijet; čini sve čovječnijim društveni život, i to u obitelji kao i cijelom građanskom društvu, moralnim napretkom i napretkom institucija; konačno, tokom vremena izražava, saopćuje i čuva u svojim djelima velika duhovna iskustva i težnje da služe napretku mnogih, dapače i cijeloga čovječanstva“²⁰.

U *Pledoajeju za interkulturni odgoj i obrazovanje* pojam kulture definira se kao „složen i međuovisan ustroj znanja, pravila, predodžbi, formalnih i neformalnih pravila, obrazaca ponašanja, vrijednosti, interesa, težnji, vjerovanja i mitova“²¹.

Kardinal Joseph Ratzinger (sadašnji papa Benedikt XVI.) definira kulturu kao splet misaonih i predodžbenih forma (mišljenje, osjećaje i djelovanje) koje obilježavaju čovjeka. Po njemu, kulturu čini zajednič-

17 N. mj.

18 W. KASPER, „Narav – milost – kultura“, *Crkva u svijetu*, br. 4/2004., Split, 2004., str. 460-461.

19 M. HARALAMBOS – R. HEALD, *Uvod u sociologiju*, II. izdanje, NZG, Zagreb, 1994., str. 17.

20 *II. vatikanski koncil, Dokumenti*, KS, Zagreb, 1970., str. 697, (GS 53).

21 A. PEROTTI, *Pledoaje za interkulturni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb, 1995., str. 70.

ki jezik, ustroj zajednice, pravo, običaji, moralna shvaćanja, umjetnost, oblici kulta... K tomu, kultura je medij komunikacije u kojemu se može ostvariti priopćenje.²²

Literatura

- ANIĆ, V., *Rječnik hrvatskoga jezika*, II. izdanje, NL, Zagreb, 1994.
- *Filozofski rječnik*, II. izdanje, NZMH, Zagreb, 1984.
- HALDER, A., *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić doo, Zagreb, 2002.
- HARALAMBOS, M. – HEALD, R., *Uvod u sociologiju*, II. izdanje, NZG, Zagreb, 1994.
- *Hrvatski opći leksikon*, LZMK, Zagreb, 1996.
- *II. vatikanski koncil, Dokumenti*, KS, Zagreb, 1970.
- KASPER, W., „Narav – milost – kultura“, *Crkva u svijetu*, br. 4/2004., Split, 2004.
- KLAJČIĆ, B., *Rječnik stranih riječi*, NZMH, Zagreb, 2001.
- KLOSKOVSKA, A., *Sociologija kulture*, Krug 99, Sarajevo, 2003.
- LADAN, T., *Riječi*, ABCN, Zagreb, 2000.
- *Opća enciklopedija*, JLZ, Zagreb, 1978.
- PEROTTI, A., *Pledoaje za interkulturni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb, 1995.
- RATZINGER, J., *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split, 2003.
- *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Priredio IKO SKOKO

22 J. RATZINGER, *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split, 2003., str. 45-46.